

BIJLAGE III

I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur:

"HET MIDDENKADER VAN DE VVD. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de afgevaardigden op de Algemene Vergadering van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie op vrijdag 10 en zaterdag 11 maart 1978 te Utrecht"

Voordat er sprake was van rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement, bestond binnen de politieke partijen gewoonlijk slechts bij een kleine groep specialisten belangstelling voor "Europa".¹⁾ Voor zover politieke partijen al actief waren op Europees niveau, werden deze activiteiten ontplooid door het topkader (parlementsleden, partijbestuurders en hun adviseurs). Voor de Europese verkiezingen echter moest, evenals bij de nationale verkiezingen, het electoraat worden gemobiliseerd en voor dit mobiliseren had het topkader het middenkader nodig. Vanaf het moment dat de rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement werden aangekondigd was het duidelijk dat het middenkader van de politieke partijen moest worden ingeschakeld. Op deze ontwikkeling heeft een groep Europese onderzoekers willen "inspelen".

Op initiatief van het European Consortium for Political Research is een Europese werkgroep gevormd (European Elections Study), bestaande uit een coördinerende projectleider (K. Reif, Mannheim) en voor elk van de negen lidstaten van de Europese Gemeenschap een nationale projectleider (voor Nederland: I. Lipschits, Groningen). Het onderzoek wordt gesubsidieerd door de Stiftung Volkswagenwerk, het Europees Parlement en de Europese Commissie.

Een eerste probleem was het operationaliseren van de te onderzoeken groep: het middenkader. Het ging ons om de mensen die optreden als tussenpersoon tussen de "massa" van de partij (partijaanhang, partijleden, plaatselijke afdelingen) en de "top" van de partij (partijbestuur, parlementsleden). Voor dit project worden de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen beschouwd als het middenkader. We zijn ons bewust dat het middenkader ook andere groepen dan die afgevaardigden omvat, maar zeker in de Nederlandse situatie zullen zij hun vertegenwoordigers hebben onder de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen.

Besloten werd niet te streven naar het zoeken van één centrale probleemstelling, maar eerst een vragenlijst voor het te onderzoeken middenkader op

te stellen die de deelnemende onderzoekers zoveel mogelijk bevredigde, zonder echter die vragenlijst te lang te maken. Toen dit uitgangspunt eenmaal was aanvaard, konden de nationale projectleiders beginnen aan het opstellen van een vragenlijst. Hierbij kwamen de volgende groepen probleemstellingen naar voren:

1. Wat is de plaats en de positie van het nationale partijcongres binnen de organisatorische structuur van de politieke partij? Hierbij zal onder meer worden nagegaan wat de formele, reële en wenselijk geachte bevoegdheden zijn van het partijcongres.
2. Hoe is de samenstelling van het middenkader? Deze vraag zal in een zo ruim mogelijke zin worden beantwoord: regionale spreiding, persoonlijke kenmerken (leeftijd, geslacht, enz.), sociaal-economische kenmerken (opleiding, beroep, inkomen, godsdienst, enz.), de mate van partij-activiteiten, enz.
3. Hoe functioneert het middenkader als schakel tussen de basis en de top van de partij? In dit verband worden onder meer vragen gesteld naar de relaties van leden van het middenkader met de afdelingen, de partijleiding en de fractie in de Tweede Kamer.
4. Wat zijn de (al dan niet wenselijk geachte) betrekkingen tussen de afzonderlijke nationale partijen en de transnationale partijfederaties? Hierbij zal tevens aandacht worden besteed aan de mogelijkheid en/of wenselijkheid van het oprichten van Europese politieke partijen.
5. Welke invloed gaat er van het organiseren en het houden van Europese verkiezingen uit op de nationale partijverhoudingen? De verkiezingsstrijd en de verkiezingsuitslag zal óók gehanteerd worden als maatstaf voor de nationale politieke krachtsverhoudingen en kan daardoor invloed uitoefenen op de nationale partijverhoudingen (bijvoorbeeld problemen in regerings-coalities).
6. Welke standpunten worden door het middenkader ingenomen ten aanzien van de Europese integratie? Hierover is een reeks vragen in de vragenlijst opgenomen.

In de organisatie van het onderzoek zijn de nationale projectleiders vrij. Voor Nederland is het project ondergebracht in het programma van de Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen. De uitvoering van het onderzoek wordt verricht door: R.A. Koole, I. Lipschits, L.P. Middel, W.H. van Schuur en F.N. Stokman. Deze groep wordt in haar werkzaamheden gesteund door de

staf van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen. De door de nationale projectleiders vastgestelde vragenlijst is bindend, maar de nationale groepen mogen wel eigen vragen toevoegen. Van deze mogelijkheid hebben wij gebruik gemaakt.

De vragenlijst is in Nederland voorgelegd aan:

- de afgevaardigden op het Raden- en Statencongres van de Partij van de Arbeid (Den Haag, 11 februari 1978)²⁾
- de afgevaardigden op de Algemene Vergadering van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (Utrecht, 10-11 maart 1978)
- de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering van de Politieke Partij Democraten '66 (Zwolle, 22 april 1978)
- de leden van het congres van het Christen Democratisch Appèl (Den Haag, 20 januari 1979).

Aan de besturen van de betrokken partijen is een voorlopig rapport van het onderzoek beloofd. Dit verslag over de Algemene Vergadering van de VVD op 10-11 maart 1978 vormt een onderdeel van het voorlopige rapport zoals dat aan het Hoofdbestuur van de VVD is beloofd. Het *voorlopige* karakter ervan wordt vooral bepaald door de volgende factoren:

- het is uitsluitend gebaseerd op de antwoorden op de gesloten vragen;
- er worden geen vergelijkingen gemaakt met de data die zijn verzameld op de congressen van andere partijen.

De Algemene Vergadering is het hoogste orgaan van de VVD (Statuten, art. 17.1). De Algemene Vergadering wordt ten minste eenmaal per jaar door het Hoofdbestuur bijeengeroepen (idem, art. 18.1). Behalve de jaarlijkse Algemene Vergadering kunnen ook buitengewone Algemene Vergaderingen bijeen worden geroepen (idem, art. 19.1). Alleen afgevaardigden van de afdelingen bezitten het stemrecht in de Algemene Vergadering (idem, art. 20.1). In het algemeen geldt dat voor iedere vijftig leden van een afdeling één stem wordt uitgebracht (idem, art. 20.1 t/m 20.4). De afgevaardigden worden benoemd door de ledenvergadering van de betrokken afdeling (idem, art. 20.5) en zij stemmen in de Algemene Vergadering zonder last en naar vrije overtuiging (idem, art. 20.6).

De voor dit project onderzochte Algemene Vergadering was een normale jaarlijkse algemene vergadering, die op vrijdag 10 maart en zaterdag 11 maart 1978 te Utrecht werd gehouden. De omstandigheden, waaronder deze Alge-

mene Vergadering plaatsvond, werden door de VVD positief beoordeeld:

- de VVD was net coalitiepartner geworden in het kabinet-Van Agt;
- de VVD had in januari 1978 het 30-jarige bestaan gevierd;
- voorzitter Korthals Altes kon medelen dat het ledenbestand van de VVD de 100.000 was gepasseerd.

Op vrijdag 10 maart werden voornamelijk huishoudelijke zaken behandeld zoals: jaarverslagen van de secretaris en van de penningmeester, voorstel tot verhoging van de contributie, bespreking van het beleid van het Hoofdbestuur. Op zaterdag 11 maart waren meer 'politieke' zaken aan de orde: toespraak van VVD-voorzitter Korthals Altes, redevoeering van de voorzitter van de VVD-fractie in de Tweede Kamer Rietkerk, vragen over het beleid van de Kamerfracties en beantwoording van die vragen. Op de zaterdag waren aanzienlijk meer personen aanwezig dan op de vrijdag; hierbij speelde uiteraard ook een rol dat de vrijdag een normale werkdag is.

Dank zij de medewerking van het Dagelijks Bestuur van de VVD ontvingen alle afgevaardigden op de Algemene Vergadering een vragenlijst. De ingevulde vragenlijsten konden ter plaatse worden ingeleverd of ze konden later in een gefrankeerde en geadresseerde enveloppe worden teruggezonden. In totaal werden 154 vragenlijsten geretourneerd, hetgeen neerkomt op een respons van 61%.

de afgevaardigde

De spreiding van de afgevaardigden op de Algemene Vergadering over de verschillende Kamercentrales laat een 'relatieve randstedelijke overheersing' zien. Meer dan de helft (57%) van de respondenten is afkomstig uit Utrecht en Noord- of Zuid-Holland. Bijna een-derde van de respondenten woont in een van de drie grote stedelijke agglomeraties (Amsterdam: 6%; Rotterdam: 13%; Den Haag: 12%). Van alle respondenten werkt of studeert 61% niet in zijn eigen woonplaats. Dit gevoegd bij de constatering dat drie-kwart van de respondenten in een plaats met minder dan 50.000 inwoners woont, doet veronderstellen dat het middenkader van de VVD sterk suburbane kenmerken vertoont.

De leeftijd van de respondenten varieert tussen 76 jaar (de oudste) en 22 jaar (de jongste). Meer dan de helft van hen is ouder dan 37, maar nog

geen 54 jaar. De gemiddelde leeftijd is 44 jaar en van elke tien afgevaardigden is er één die nog geen 30 jaar is.

In het vervolg zal bij de variabele leeftijd een vijfdeling worden gehanteerd en wel in de categorieën I (tot en met 30 jaar), II (31 tot en met 40 jaar), III (41 tot en met 50 jaar), IV (51 tot en met 60 jaar) en V (ouder dan 60 jaar).

Wat betreft de verhouding mannen/vrouwen onder de afgevaardigden, kan van een duidelijke oververtegenwoordiging van mannen gesproken worden. Op de Algemene Vergadering waren vijf keer zoveel mannelijke als vrouwelijke afgevaardigden aanwezig.

Leeftijdsspreiding en geslacht geven gezamenlijk het in tabel 1 weergegeven beeld.

tabel 1. Leeftijdsspreiding onder de mannelijke en vrouwelijke afgevaardigden op de Algemene Vergadering

leeftijdscategorie	mannen		vrouwen		totaal	
	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%
I t/m 30 jaar	19	15	4	15	23	15
II 31 t/m 40 jaar	33	26	4	15	37	24
III 41 t/m 50 jaar	36	28	9	35	45	29
IV 51 t/m 60 jaar	27	21	6	23	33	22
V ouder dan 60 jaar	12	9	3	12	15	10
I, II, III, IV en V	127	99 ¹⁾	26	100	153	100

¹⁾ afrondingsverschil

Ruim een kwart van de afgevaardigden is werkzaam in (semi-)overheidsdienst (inclusief het onderwijs). In tabel 2 wordt de percentuele verdeling gegeven van de afgevaardigden op de Algemene Vergadering over de sectoren van de economie waarin zij werkzaam zeggen te zijn.

Bijna alle afgevaardigden beschouwen hun (gezins-)inkomen als groot (20%) of redelijk (73%). De meesten rekenen zich tot de sociale middenklasse (70%); slechts één respondent rekent zich tot de lagere sociale klasse. De overigen

beschouwen zich als behorend tot de hogere sociale klasse in onze samenleving of spreken geen oordeel uit (27%, respectievelijk 3%).

De subjectieve kwalificatie van de afgevaardigden op de Algemene Vergadering ten aanzien van hun inkomen en sociale klasse lijkt enigszins verband te houden met hun leeftijd. De leeftijdscategorie IV (51 tot en met 60 jaar) beschouwt gemiddeld zijn inkomen als hoger dan de andere leeftijdscategorieën, terwijl deze categorie (IV) zich gemiddeld ook meer tot de hogere sociale klasse rekent dan de overige. De jongere respondenten (categorie I) rekenen zich gemiddeld meer dan de anderen tot de sociale middenklasse, terwijl zij, gemiddeld genomen, hun inkomen ook als minder groot ervaren. De vrouwelijke respondenten 'klasseren' zich gemiddeld hoger dan de mannelijke (39%, respectievelijk 24% rekent zich tot de hogere sociale klasse). Wat betreft de beoordeling van hun inkomen zeggen de vrouwelijke respondenten meer dan de mannelijke dat zij dit inkomen als groot beschouwen.

tabel 2. Verdeling van de afgevaardigden op de Algemene Vergadering over de sectoren van de economie

werkzaam in:	% afgevaardigden:
- primaire en secundaire sectoren	18
- tertiaire sector	25
- vrije beroepen	7
- (semi-)overheid	19
- onderwijsgevend	7
- onderwijsvolgend	5
- andere sectoren ')	5
- geen antwoord '')	14
	+
	100

') tot deze categorie behoren ook degenen die als beroep 'huisvrouw' vermeld hebben

'') tot deze categorie behoren ook de gepensioneerden, WAO'ers en andere 'anders-actieven'.

De gemiddelde leeftijd tot welke men dagonderwijs gevolgd heeft is 23 jaar. Van de respondenten stopte 8% met het volgen van dagonderwijs vóór zijn zeventiende verjaardag, terwijl een-derde van hen in zijn 23e jaar nog volledig dagonderwijs volgde.

Het gemiddelde opleidingsniveau van het VVD-middenkader is relatief hoog. Meer dan twee-derde van de afgevaardigden bezocht (bezoekt), zoals tabel 3 laat zien, een instelling voor Hoger Beroepsonderwijs (HBO) en/of een universiteit of Hogeschool. Uit tabel 3 blijkt ook dat met name de categorie oudere afgevaardigden (V) een relatief minder hoog opleidingsniveau bereikte dan de overige leeftijdsgroepen. Het is opmerkelijk dat geen van de respondenten als laatst gevolgde dagopleiding de lagere (basis-)school, VGLO en dergelijke aangeeft.

tabel 3. Genoten dagonderwijs, bekeken naar leeftijd

soort onderwijs (tot en met)	% totaal	% leeftijdscategorieën				
		I	II	III	IV	V
- lagere (basis-)school/ VGLO/LAVO/LEAO	-	-	-	-	-	-
- LBO/Huish.school/ MULO/MAVO	3	-	3	7	3	-
- HAVO/MBO/MMS/ HBS/VHBO/VWO/ Gymnasium	28	30	16	25	24	73
- HBO	26	26	32	29	21	7
- universiteit/ Hogeschool	43	44	49	40	49	20
- geen antwoord	1	-	-	-	3	-
	+	+	+	+	+	+
	101	100	100	101	100	100

Onder de academici zijn de juristen relatief het sterkst vertegenwoordigd (24%), gevolgd door de economen en technische ingenieurs (elk 20%). De groep juristen wordt vooral gevormd door de jongere academici onder de respondenten, terwijl de oudere relatief sterker vertegenwoordigd zijn in de groep technische ingenieurs.

Het middenkader van de VVD is over het geheel genomen tamelijk godsdienstig (59% van de respondenten). Van de godsdienstigen is precies de helft Nederlands-Hervormd en een kwart Rooms-Katholiek. Van elke vijf respondenten gaat er één minstens één keer per maand naar de kerk; de overige kerkgangers (38% van de respondenten) gaan hoogst zelden.

Zowel de oudere als de jongere middenkaderleden zijn verhoudingsgewijs minder godsdienstig dan degenen tussen 31 en 60 jaar; zij gaan ook minder vaak of in het geheel niet naar de kerk.

het middenkaderlid als VVD-er

Na de hiervoor vermelde persoonsgegevens van het VVD-middenkader, volgt nu een overzicht van antwoorden die wij ontvingen op vragen betreffende het eigen functioneren in de partij.

Wat betreft het lidmaatschap van al dan niet formeel met de VVD verbonden organisaties: twee respondenten gaven aan dat zij zich beschouwen als lid van de jongerenorganisatie JOVD. Van de vrouwelijke afgevaardigden op de Algemene Vergadering zeiden 16 (ofwel 62%) dat zij aangesloten waren bij de Stichting 'Organisatie Vrouwen in de VVD'.

De overige in aanmerking komende organisaties bleken erg weinig aanhang onder het VVD-middenkader te bezitten: één respondent nam deel in de Teldersstichting, een ander was lid van de Liberale Studentenvereniging Nederland en drie hadden bindingen met de Stichting mr. H.C. Dresselhuysfonds.

Van de respondenten is 17% namens de VVD (of een 'Gemeentenbelangenachtige' groepering) lid van een volksvertegenwoordigend lichaam. Van de 16 gemeenteraadsleden waren 4 wethouder. Eén Statenlid en twee leden van een Gewestraad bleken tevens gemeenteraadslid te zijn. Cumulatie van vertegenwoordigende functies kwam zodoende bij 12% van het totaal aantal volksvertegenwoordigers onder de afgevaardigden voor.

Onder de respondenten bevond zich ook een drietal door de Kroon benoemde bestuurders.

Als 'aparte' groep binnen het VVD-middenkader is over de volksvertegen-

woordigers het volgende op te merken:

70% van hen is tussen de 41 en 60 jaar; zij besteden relatief gezien per maand gemiddeld meer tijd aan activiteiten voor (en vanzelfsprekend namens) hun partij dan de andere middenkaderleden; zij beschouwen zichzelf als ietwat 'linkser' (dan wel 'minder-rechts') dan de overige respondenten (zie hierna) en zij zijn gemiddeld gezien langer partijlid dan de overige middenkaderleden. Dit laatste neemt niet weg dat 46% van de volksvertegenwoordigers onder het VVD-middenkader partijlid werd in de periode van 1967 tot 1974 (tegen 48% van de overige respondenten). Bij dit alles moet in het oog gehouden worden dat het onderzoek plaatsvond in de vorige Raads- en Statenperiode (1974-'78), zodat de middenkaderleden die pas in of na 1974 partijlid werden (19%) niet of nauwelijks de mogelijkheid hadden namens de VVD deel uit te maken van een volksvertegenwoordigend lichaam.

Meer dan de helft van het middenkader zegt per maand minder dan (gemiddeld) 20 uur voor de VVD in touw te zijn. Ouderen zijn (qua tijd) niet meer of minder actief dan jongeren. Wel zijn de vrouwelijke middenkaderleden relatief gezien 'actiever' dan de mannelijke.

Uit tabel 4 blijkt in hoeverre de binnen de VVD circulerende (partij-) periodieken door het middenkader gelezen worden.

tabel 4. Mate waarin partijorganen (-periodieken) door het middenkader gelezen worden

percentage van de respondenten dat leest in:

	altijd	vaak	zelden	nooit	geen antwoord	lezersbereik
- Vrijheid en Democratie	83	16	1	-	1	100
- Provincie en Gemeente	19	6	12	37	26	37
- Liberaal Réveil	19	7	13	33	29	39
- Driemaster	6	5	10	47	33	21
- publicaties van de Teldersstichting	16	30	22	12	20	68
- afdelingsperiodieken	57	12	4	8	18	73
- andere VVD-publicaties	20	44	20	2	15	84

'links-midden-rechts'

Om na te gaan in hoeverre de respondenten zichzelf als meer of minder radicaal bestempelen, is hen gevraagd zichzelf te plaatsen op een zogenaamde 10-puntsschaal (1 = uiterst links; 10 = uiterst rechts).

Het middenkader van de VVD ziet zich ietwat 'rechts' van het 'midden' staand: de gemiddelde score is 6.40 (het 'midden' is 5.50, maar alleen gehele getallen vormden de keuze-alternatieven). Ruim een kwart van de respondenten klasseert zich 'links van het midden'. 'Extreem links' en 'extreem rechts' hebben weinig aanhangers onder het middenkader; 'uiterst links' (de klasseringen 1 en 2) krijgt bij geen der respondenten een voet aan de grond, terwijl 'uiterst rechts' (de klasseringen 9 en 10) 7% van de respondenten herbergt. Er is geen verband te bespeuren tussen de leeftijd van de respondenten en hun mate van 'linksheid' en 'rechtsheid'. Vrouwelijke respondenten zijn niet aantoonbaar 'linkser' of 'rechtser' dan mannelijke.

Wel lijkt er een verband te bestaan tussen de mate van 'radicaliteit' en het aantal jaren dat men partijlid is, dan wel de periode waarin men partijlid werd. Ter illustratie: tegen een totaal gemiddelde van 6.40 scoort de groep middenkaderleden die VVD-lid werd in de periode vanaf de oprichting (1948) tot en met 1959 een gemiddelde van 6.70 en is daarmee enigszins 'rechtser' dan het totale middenkader. De groep die partijlid werd tussen 1960 en 1966 scoort een gemiddelde van 5.78 (en is daarmee dus 'linkser' dan het totale middenkader), terwijl de groep die partijlid werd tussen 1967 en 1974 een gemiddelde scoort dat ongeveer gelijk is aan het totaal-gemiddelde (namelijk 6.47). Relatief gezien is het meest 'rechts' de groep middenkaderleden die in of na 1974 lid van de VVD werd (een gemiddelde score van 6.79).

het middenkader en de VVD

Van de afgevaardigden op de Algemene Vergadering werd 5% bij de oprichting lid van de VVD; 3% was tijdens de door ons onderzochte Algemene Vergadering korter dan één jaar partijlid.

Twee-derde deel van de respondenten is na het roemruchte 'politieke' jaar 1966 lid van de VVD geworden. Het percentage middenkaderleden dat na het

optreden van het kabinet-Den Uyl in 1973 VVD-lid werd is 20. Eén van elke zeven afgevaardigden heeft verzocht tijdens de Algemene Vergadering het woord te mogen voeren. De jongeren onder hen hadden relatief gezien een lichte overhand, terwijl de verhouding tussen mannelijke en vrouwelijke sprekers niet verschilde van de verhouding tussen mannen en vrouwen binnen het totaal aantal respondenten. De sprekers waren gelijkelijk over de verschillende Kamercentrales verdeeld. Wat opvalt is dat degenen die het woord voerden zich gemiddeld gezien als iets 'linkser' klasseerden dan de niet-sprekers onder de afgevaardigden (5.95 tegen 6.40).

Het is de afdelingen, waartoe de afgevaardigden behoren, en daarmee ook de totale VVD de laatste vijf jaar, althans wat het ledental betreft, bepaald voor de wind gegaan: 98% van de respondenten stelde dat het ledental van zijn afdeling (sterk) is toegenomen. Het percentage boven-60-jarigen is (volgens 90% van de respondenten) in de afdelingen kleiner dan 25, terwijl meer dan de helft van de respondenten stelde dat onder de actieve partijleden in de afdelingen het percentage beneden-35-jarigen minstens 25 is.

Algemene ledenvergaderingen vinden in alle afdelingen plaats, doorgaans in een lokaal horeca-etablisement, maar niet overal even frequent. Een kwart van de respondenten behoorde tot afdelingen waar tenminste eens per maand een ledenvergadering belegd wordt.

Op de ledenvergaderingen binnen de afdelingen komen vooral huishoudelijke en partij-organisatorische zaken, gemeentepolitiek en landelijke politiek aan de orde (in deze volgorde). Voor internationale politiek, provinciale politiek en Europese politiek (in deze volgorde) bestaat veel minder belangstelling.

Een en ander sluit goeddeels aan bij de persoonlijke voorkeur van het middenkader. Gemeentepolitiek en vooral landelijke politiek is bij hen veruit favoriet. Huishoudelijke en partij-organisatorische zaken duidelijk minder, maar veelal moeten deze om reglementaire redenen op de agenda van de ledenvergaderingen geplaatst worden.

De Beschrijvingsbrief (de gezamenlijke vergadervoorstellen) voor de Algemene Vergadering gaf binnen de lokale VVD-afdelingen weinig stof tot discussie.

Een-derde deel van het middenkader vertegenwoordigde een afdeling waarbinnen in het geheel niet over de inhoud ervan gesproken is, terwijl 55% van de respondenten aangaf dat er in zijn afdeling geen of weinig verschil van mening was over de verschillende voorstellen voor de Algemene Vergadering.

het middenkader en de Algemene Vergadering

Er lijkt duidelijk sprake te zijn van enige doorstroming in het vergaderbestand van de achtereenvolgende Algemene Vergaderingen van de VVD. Voor bijna een-derde van de respondenten was de door ons onderzochte Algemene Vergadering hun eerste.

Twee-vijfde deel van de respondenten was ook aanwezig op de voorlaatste Algemene Vergadering (Buitengewone Algemene Vergadering op 9 en 10 december 1977 te Breda). Slechts 7% van de afgevaardigden was eveneens afgevaardigd naar de Buitengewone Algemene Vergadering van 21 januari 1966 te Dordrecht, waar het laatste VVD-Beginselprogram werd vastgesteld.

De voorbereiding op de Algemene Vergadering werd op velerlei wijze (soms elkaar aanvullend) door de afgevaardigden verricht: de helft nam deel aan een voorbereidende vergadering, een kwart las de 'belangrijkste' voorstellen in de Beschrijvingsbrief van tevoren en bijna de helft van de afgevaardigden las de Beschrijvingsbrief helemaal. In het algemeen kan gesteld worden dat het VVD-middenkader goed geïnformeerd is over zaken die de VVD betreffen. De informatie hieromtrent komt vanuit de massa-media, partijperiodieken en voor een-vijfde van de respondenten ook uit periodieken van andere politieke partijen.

Er zijn geen duidelijke scheidslijnen aan te geven waarlangs de functies van een Algemene Vergadering anders zouden worden beoordeeld. Er bestaat geen verband tussen de leeftijd van de respondenten en het belang dat zij aan bepaalde functies toekennen.

Ook zijn 'linkse' en 'rechtse' middenkaderleden min of meer eenstemmig in hun oordeel over de te onderscheiden functies van een Algemene Vergadering. Het middenkader noemt als de belangrijkste drie functies: (a) het doorgeven naar de partijtop van hetgeen aan de basis leeft, (b) het bevoor-

deren van contacten tussen afgevaardigden uit verschillende delen van Nederland en (c) het bevorderen van persoonlijke contacten tussen partij-kader en partijtop. De drie minst belangrijke functies zijn volgens de afgevaardigden: (a) het bijleggen van een partijconflict, (b) het voorbereiden van manifesten voor algemene verkiezingen en (c) de controle op de partijleiding.

Al met al worden de meer 'sociale' functies van een Algemene Vergadering door het VVD-middenkader hoger gewaardeerd dan de meer 'politieke' en de huishoudelijke/organisatorische functies.

Een permanent actuele zaak in de partijpolitiek is de positie van de afgevaardigde tegenover zijn achterban: de afdeling. Formeel is er geen sprake van 'last en ruggespraak', maar ook niet helemaal van een vrij mandaat voor de afgevaardigden naar de Algemene Vergadering.

De afgevaardigden zelf zijn van mening dat - bij conflicterende opvattingen ten tijde van de vergadering - de eigen verantwoordelijkheid van de afgevaardigden zwaarder weegt dan de (eventuele) uitspraak van de (hun) ledenvergaderingen binnen de afdelingen en zonder meer zwaarder dan het standpunt van de partijleiding.

Met betrekking tot de relatie Tweede Kamerfractie-Algemene Vergadering is het VVD-middenkader van mening dat het individuele fractielid zich, in geval van de aanwezigheid van een essentieel verschil van mening tussen de Vergadering en de fractie, zeker wel mag conformeren aan het standpunt van de fractie. Deze 'eigen verantwoordelijkheid' van de fractie wordt door 80% van de respondenten onderschreven, terwijl 44% van de afgevaardigden van mening is dat toch wel eerst binnen de fractie door het fractielid getracht moet worden om de uitspraak van de Algemene Vergadering te verdedigen en (binnen de fractie) dienovereenkomstig te stemmen. Slechts 13% van de respondenten meent dat het individuele fractielid deze lijn door moet trekken tot en met het moment van besluitvorming in de Tweede Kamer.

De afgevaardigden vonden het in het algemeen legitiem dat een individuele afgevaardigde met specialistische kennis beslissingen van de Algemene Vergadering over deze speciale zaken beïnvloedt, mits deze beïnvloeding met name in een voorbereidende fase (dus voorafgaand aan de Algemene Vergadering)

plaatsvindt.

het middenkader en de anderen

Hoe het middenkader van de VVD denkt - van uiterst sympathiek tot en met uiterst antipathiek - over 'anderen', in dit geval politieke partijen en pressiegroepen, is gemeten met behulp van een '11-puntsschaal' (0 = zeer sterke antipathie; 10 = zeer sterke sympathie).

Wat betreft andere politieke partijen hebben de afgevaardigden zich niet al te uitbundig betoond. In het negatieve, vooral ten aanzien van de kleine linkse partijen, is men wel extreem in de beoordeling, maar in het positieve zeker niet. Sterker nog: geen van de (andere) politieke partijen krijgt van het VVD-middenkader een voldoende 'rapportcijfer', alhoewel het CDA de 6- dicht nadert. Tabel 5 laat zien dat binnen het middenkader de CHU en in mindere mate de KVP duidelijk meer sympathie genieten dan de derde CDA-partij, de ARP. Opmerkelijk is verder dat men 'uiterst rechts' veel milder beoordeelt dan 'uiterst links'.

tabel 5. 'Rapportcijfers', uitgedeeld door het VVD-middenkader (gemiddelden) aan andere - in het parlement vertegenwoordigende - partijen

rangorde/partij	cijfer
1 CDA	5.71
2 CHU	5.35
3 DS'70	5.14
4 D'66	5.12
5 KVP	4.87
6 GPV	4.55
7 ARP	4.14
8 SGP	4.13
9 PvdA	3.30
10 Boerenpartij	2.39
11 PPR	1.74
12 PSP	1.37
13 CPN	0.96

Uit nieuwsgierigheid zijn wij nagegaan in hoeverre het oordeel over de andere partijen verband zou kunnen houden met de leeftijd van de respondenten en de duur van het lidmaatschap van de VVD: mogelijke verbanden hebben wij niet kunnen bespeuren. Wel is er een licht verband - zoals overigens mocht worden verwacht - aantoonbaar tussen de mate van 'radicaliteit' (gemeten volgens de 'links-rechts-schaal') en de richting van het oordeel over de andere partijen. Zo was de waardering voor de PvdA van degenen die zichzelf 'links van het midden' klasseerden gemiddeld 3.98 (tegen een totaal gemiddelde van 3.30). Ter vergelijking: deze categorie gaf de Boerenpartij het 'cijfer' 1.10 (tegen 2.39 als totaal gemiddelde).

Opmerkelijk is dat de politieke partij D'66 door het 'linkse' deel van het VVD-middenkader negatiever beoordeeld wordt dan door het totale middenkader: 4.26 tegen 5.12.

In zijn oordeel jegens pressiegroepen is het middenkader milder dan in dat jegens de partijen. In het algemeen komen hier de confessionele organisaties er wat minder goed af dan de niet-confessionele, maar bij de vakverbonden is dit juist andersom: het CNV is de middenkaderleden sympathieker dan de FNV of het NVV.

Het hoogste 'rapportcijfer' krijgen de niet-confessionele werkgevers (VNO: 7.5). Ook de organisatie voor hoger en leidinggevend personeel heeft relatief gezien onder het VVD-middenkader tamelijk veel sympathie (BHLP: 6.9).

Derde in de rij zijn de christelijke werkgevers (NCW: 6.6), die direct gevolgd worden door de op algemene grondslag georganiseerde ondernemers (KNOV: 6.5) en de eveneens 'algemene' boeren en tuinders (ANBTB: 6.2). Ex aequo komen vervolgens twee christelijke organisaties (ondernemers en boeren en tuinders: 5.9). De reeks wordt besloten door het CNV (5.8), het NKV (4.0), de FNV (3.8) en het NVV (3.5).

principiële of pragmatische?

"De VVD moet altijd voor haar doeleinden en principes blijven staan, ook als dit tot stemmenverlies zou leiden."

Deze stelling is door geen der respondenten - op één enkele uitzondering

na - in sterke mate bestreden. Integendeel, één-derde van de respondenten onderschrijft deze opvatting zelfs in zeer sterke mate.

Ondanks het aanhangen van dit standpunt meent 81% (waarvan bijna de helft in zeer sterke mate), dat de VVD moet proberen "(..) zoveel mogelijk groepen van kiezers te winnen en de belangen van deze groepen naar buiten toe vertegenwoordigen". Dit laatste wordt door slechts 3% van de respondenten sterk afgewezen. Dat "(..) politiek meer een kwestie is van het haalbare dan van het blijven vasthouden aan uitgangspunten", wordt door 85% van de respondenten onderschreven (34% doet dit zelfs in zeer sterke mate). Dat de afgevaardigden naar de Algemene Vergadering hun partij als een beginselpartij beschouwen, blijkt uit het feit dat slechts 12% van hen het niet nodig acht dat de VVD "(..) een ideologische grondslag nodig heeft voor haar doeleinden en beleid". De leeftijd van de respondenten lijkt amper verband te houden met hun opvattingen over de positie van de VVD in het politieke leven, zoals deze blijken uit de meningen over de hierboven (impliciet) genoemde vier uitspraken.

Het lijkt er wel enigszins op dat de groep middenkaderleden die de zestig reeds gepasseerd zijn gemiddeld gezien ietwat minder beginselvast is en zich wat pragmatischer opstelt dan degenen die nog geen veertig jaar zijn. Verder lijken de mannelijke afgevaardigden geneigd de vier uitspraken principiëler en dus minder pragmatisch te benaderen dan de vrouwelijke.

het middenkader en belangrijke politieke onderwerpen

Wij hebben nagegaan of er verschillen onder de afgevaardigden aan te wijzen zijn wat betreft hun opvattingen over bepaalde politieke problemen.

Daarbij gaat het ons met name om het volgende:

- bestaat er onder de afgevaardigden verschil van mening over maatregelen ter oplossing van problemen en over het bestuurlijk niveau waarop deze maatregelen genomen moeten worden?

Aan de respondenten werden vijftien maatregelen voor bepaalde problemen voorgelegd. Over elf van deze maatregelen bleek onder de afgevaardigden (een tamelijk grote of ruime mate van) eenstemmigheid te bestaan.

Het gaat hierbij om de volgende maatregelen: (tussen haakjes staat telkens het percentage respondenten dat het betreffende probleem tot de drie belang-

rijkste rekende)

- de werkloosheid moet worden bestreden (74),
- de inflatie moet worden bestreden (70),
- het milieu moet beschermd worden (30),
- het proces van Europese integratie moet versneld worden (20),
- het zich verdedigen tegen de supermachten (20),
- het ontwikkelen van kernenergie teneinde tegemoet te komen aan onze toekomstige energiebehoefte (16),
- het invoeren van de zwaarste straffen tegen terreurdaden (13),
- het beperken van de overheidscontrole op particuliere ondernemingen (11),
- het laten stijgen van de militaire uitgaven (11),
- het effectueren van het beginsel van gelijke mogelijkheden voor mannen en vrouwen (10),
- het aan vrouwen toestaan zelf over zaken betreffende abortus te beslissen (9).

De meest uitgesproken gezamenlijk gedeelde opvattingen zijn onder het middenkader aanwezig ten aanzien van de bestrijding van de werkloosheid en van de inflatie.

Ongeveer een-vijfde van de afgevaardigden heeft geen mening over het opheffen van de economische verschillen tussen de verschillende regio's.

Overigens is er wel een meerderheid onder de afgevaardigden te vinden, die dit laatste voorstaat. Daarentegen wordt het verkleinen van de inkomensverschillen door de meerderheid van het middenkader afgewezen.

De helft van de afgevaardigden is tegen het verscherpen van de controle op de activiteiten van multinationale ondernemingen, terwijl eveneens de helft stelt dat bij het geven van hulp aan de Derde Wereld meer met onze eigen belangen rekening moet worden gehouden.

Minder eenstemmigheid bestaat er omtrent het bestuurlijke niveau (provinciaal, nationaal dan wel Europees) waarop de voorgestelde maatregelen tot uitvoering gebracht moeten worden.

Volgens een meerderheid van de afgevaardigden moeten de volgende problemen allereerst op nationaal niveau aangepakt worden: het beperken van de overheidscontrole op particuliere ondernemingen, vrijheid betreffende abortus, het opheffen van regionale economische verschillen, het effectueren van het principe van gelijke kansen voor mannen en vrouwen en het tegengaan van het verkleinen van de inkomensverschillen. Op Europees

niveau moeten aangepakt worden: de inflatie, de Europese integratie, de defensie, de kernenergie, de controle op multinationale ondernemingen, de milieubescherming en de terrorismebestrijding. De overgebleven problemen, de werkloosheid en het eigen belang bij de hulp aan de Derde Wereld kennen niet een duidelijk 'favoriet' niveau van aanpak: een nationale aanpak wordt door ongeveer evenveel afgevaardigden uitverkoren als een Europese aanpak. Het provinciale niveau verdwijnt in deze nageoeg geheel uit het gezichtsveld der afgevaardigden.

Aparte aandacht kregen de zogenaamde vier 'hervormingsvoorstellen' van het kabinet-Den Uyl. Over het voorstel de grond onder de controle van de gemeenschap te brengen is men tamelijk unaniem in zijn oordeel: 81% van de afgevaardigden is er (sterk) tegen gekant. Tegenover het democratiseren van het bedrijfsleven staat 66% van de afgevaardigden (zeer) positief terwijl bijna een kwart daar sterk tegen is. Het ontwikkelen van een selectief investeringsbeleid krijgt de goedkeuring van 47% van het VVD-middenkader, terwijl 32% tegen is. Achter het stichten van een collectief fonds uit de opbrengsten van de Vermogenaanwasdeling (VAD) schaart zich 12%; 78% is er tegen.

het middenkader en Europa

Over de Europese eenwording lopen de denkbeelden van de verschillende afgevaardigden nogal uiteen. Ruim een kwart van de afgevaardigden vindt samenwerking en geformaliseerd overleg tussen de verschillende regeringen voldoende, terwijl 57% van hen één (eventueel federale) West-europese staat als de meest ideale vorm van Europese samenwerking verkiest. Geen van de afgevaardigden verwerpt elke vorm van Europese eenwording, maar 14% onderschrijft als uiterste vorm een confederatie. Bijna twee-derde van de afgevaardigden is (tamelijk) bereid persoonlijke (financiële) offers te brengen om de eenwording van Europa te realiseren. Slechts 15% van de afgevaardigden beschouwt directe verkiezingen voor het Europese parlement als niet zo belangrijk; een vijftal afgevaardigden is overigens van mening dat deze verkiezingen niet plaats moeten (moesten) vinden. Vier-vijfde van de respondenten is voorstander van een directe verkiezing van de voorzitter van de Europese Commissie, maar een kleiner deel (namelijk 58%) is van mening dat

dit een zaak van enig gewicht is. Voor wat betreft de huidige Europese Gemeenschap is een-derde deel van de afgevaardigden van mening dat deze zich onafhankelijker moet opstellen tegenover zowel de Verenigde Staten als de Sovjet Unie; 60% wenst juist in de toekomst meer coördinatie met de Verenigde Staten en 3% meer coördinatie met de Sovjet Unie.

Bijna twee-derde van de afgevaardigden heeft geen bezwaar tegen uitbreiding van de Europese Gemeenschap met andere landen. De kennis over Europa lijkt overigens niet gering: slecht 10% van de afgevaardigden, die de betreffende vraag beantwoordden, noemt verkeerde landen bij de opsomming van de negen lidstaten. Daar staat tegenover dat lidstaten wel eens vergeten worden, als de afgevaardigden hun rangorde van machtige en minder machtige lidstaten aangeven. Uit deze (gemiddelde) rangordening blijkt dat de Bondsrepubliek zonder enige twijfel als het machtigste land binnen de Gemeenschap beschouwd wordt. Nederland neemt volgens het middenkader van de VVD een tussenpositie in: machtiger dan Denemarken, België, Luxemburg en Ierland (in deze volgorde), maar duidelijk minder machtig dan Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Italië (in deze volgorde). Ierland en Denemarken zijn de landen die elk door bijna een-vijfde van de afgevaardigden vergeten wordt.

De overgrote meerderheid van de afgevaardigden (86%) is (was) voorstander van een gemeenschappelijk program van alle liberale partijen in de lidstaten van de Gemeenschap voor de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europese parlement in 1979. Twee-derde van de afgevaardigden meent (meende) dat landelijke partijbureaus de verkiezingscampagne voor de Europese verkiezingen moeten voeren, terwijl een kwart vindt dat de kandidaten dit beter zelf kunnen doen.

Wat betreft de partijfracties in het Europese parlement zoals deze optraden vòòr de verkiezingen van 1979, gaat (ging) de sterkste voorkeur van het VVD-middenkader - begrijpelijkerwijs - uit naar de Europese Liberalen en Democraten (ELD; volgens de methode van tabel 5 scoort de ELD een gemiddelde van 8.6). Rapportcijfers voor de andere Europese fracties zijn: 5.6 voor de Europese Christen-Democraten; 4.8 voor de Conservatieven

en voor de Democraten; 3.9 voor de Unie van Socialistische Partijen en 1.4 voor de (Euro-)communisten.

Van de afgevaardigden is (was) 98% potentieel geen kandidaat voor het Europese parlement en is (was) 74% ook niet van plan dit in de toekomst te worden. Het aantal respondenten dat het in de toekomst eventueel als kandidaat wilde proberen was op het moment van onderzoek reeds zestien keer zo groot als het aantal respondenten dat (in eerste aanleg) reeds kandidaat was. Wat dat betreft hoeft de VVD zich dus geen zorgen te maken.

gelijkenis tussen problemen

De vele problemen die in de politiek aan de orde komen zijn vaak niet los van elkaar te zien. Problemen kunnen op basis van verschillende aspecten met elkaar worden vergeleken. Het aantal en de aard van deze aspecten kunnen door onderzoek worden vastgesteld. Hiertoe zijn gegevens nodig over de mate waarin elk paar politieke problemen op elkaar lijkt. In ons onderzoek hebben we de mate van gelijkens afgeleid uit de antwoorden op de vraag om vijftien aangegeven problemen in groepjes te verdelen en wel zodanig dat de problemen binnen elk groepje zoveel mogelijk op elkaar lijken en tussen de groepjes zoveel mogelijk van elkaar verschillen. Als maat van gelijkens tussen de problemen hebben we gekozen voor het aantal afgevaardigden dat één paar problemen in eenzelfde groepje plaatste. Er zijn wiskundige modellen bekend waarbij, uitgaande van de mate van gelijkens tussen alle paren problemen, de problemen worden geordend op basis van verschillende aspecten. Uit de ordening van de problemen per aspect kan dan de betekenis of de interpretatie van dat aspect worden afgeleid. In deze modellen wordt er vanuit gegaan dat de problemen op basis van alle aspecten tegelijkertijd vergeleken worden en dat deze aspecten onderling onafhankelijk zijn. Omdat dit een nogal vergaand uitgangspunt is, 'draaien we het model om' en zoeken we naar een zo groot mogelijke deelverzameling van problemen die volgens één aspect te vergelijken zijn. Ons model kan aan de hand van een voorbeeld uitgelegd worden. Wanneer van een drietal problemen bekend is hoeveel deze per paar op elkaar lijken, dan kunnen deze drie problemen op een rijtje gezet worden en wel zodanig

dat het paar problemen, dat het minst op elkaar lijkt, ook het verst van elkaar staat.

Dus: als de problemen A en C minder op elkaar lijken dan de problemen A en B, en die weer minder op elkaar dan de problemen B en C, kunnen we de problemen ordenen als A-B-C.

Bijvoorbeeld:

	A	B	C
A	-		
B	90	-	
C	80	100	-

(de getallen duiden op het aantal personen dat twee problemen in eenzelfde groepje plaatst).

Voor vier of meer problemen is het niet altijd mogelijk deze problemen zodanig op een rijtje te zetten, dat twee problemen minder op elkaar lijken naarmate ze verder van elkaar in dat rijtje staan.

Bijvoorbeeld:

	A	B	C	D
A	-			
B	100	-		
C	80	90	-	
D	70	60	95	-

(de getallen duiden op het aantal personen dat twee problemen in eenzelfde groepje plaatst).

De problemen A en D lijken nu meer op elkaar dan de problemen B en D. Er bestaat nu geen mogelijkheid om de vier problemen foutloos te ordenen. Wanneer een aantal problemen zich wel laat ordenen, zodanig dat de gelijkens tussen de problemen afneemt naarmate de problemen verder van elkaar in dat rijtje staan, dan interpreteren wij dat als een ordening van die problemen volgens één aspect.

Uit tabel 6 blijkt dat wij de problemen uit ons onderzoek zodanig kunnen ordenen dat er twee groepen van problemen ontstaan, die elk volgens één aspect te interpreteren zijn. De twee groepen zijn:

1. welvaart Derde Wereld - eigen welvaart - inflatie - werkloosheid - vermogensaanwasdeling - bedrijfsdemocratisering;
2. politieke apathie - terrorisme - vrijheid van meningsuiting - mensenrechten - abortus.

De vier overige problemen (milieuvervuiling - energiebehoefte - woningnood - grondspeculatie) zouden in deze volgorde overigens ook als één groep beschouwd kunnen worden. De gelijkenis tussen energiebehoefte en woningnood is echter zo klein (26), dat we de twee groepen van twee problemen liever apart beschouwen.

tabel 6. Aantal personen dat twee problemen in dezelfde klasse plaatst

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
1																- milieuvervuiling
2	88															- energiebehoefte
3	15	23														- welvaart Derde Wereld
4	14	29	42													- eigen welvaart
5	22	38	33	72												- inflatie
6	23	33	27	67	92											- werkloosheid
7	13	14	19	30	42	38										- vermogensaanwasdeling
8	12	10	11	14	14	24	72									- bedrijfsdemocratisering
9	20	26	13	45	30	35	12	10								- woningnood
10	17	17	7	22	24	14	18	13	55							- grondspeculatie
11	11	6	10	16	7	8	8	20	10	3						- politieke apathie
12	9	4	16	3	6	7	3	17	5	6	42					- terrorisme
13	4	3	15	5	3	3	8	26	9	1	41	47				- vrijheid van meningsuiting
14	4	4	23	7	3	5	8	18	8	4	27	46	79			- mensenrechten
15	3	3	20	7	2	3	9	15	9	3	15	26	61	72		- abortus

De eerste groep problemen is te interpreteren als sociaal-economische problemen en de tweede groep als humanitaire problemen.

Over de volgorde van de problemen uit de eerste groep valt op te merken dat deze verschuift van globaal en algemeen (welvaart Derde Wereld) naar nationaal en specifiek (bedrijfsdemocratisering).

Een dergelijke verschuiving van algemeen (politieke apathie) naar speci-

fiek (abortus) valt ook in de tweede groep problemen te constateren.

noten

- 1) De heer R.A. Koole en prof. dr. F.N. Stokman hebben met ons dit voorlopige verslag besproken, waarvoor de auteurs hen erkentelijk zijn.
- 2) Zie voor een voorlopig verslag van dat onderzoek I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van de Partij van de Arbeid" in: Socialisme en Democratie, 1979, no. 2 (februari), blz. 51-67. Dit verslag is, in iets uitgebreidere vorm, opgenomen in het "Jaarboek 1978 van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen " (Groningen, 1979), blz. 93-123.